

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
КОЛОМИЙСЬКИЙ ІНДУСТРІАЛЬНО – ПЕДАГОГІЧНИЙ ТЕХНІКУМ

КУРС ЛЕКЦІЙ З СОЦІОЛОГІЇ

(для спрощеного процесу опрацювання навчального матеріалу)

Розробив:

Івасютин М. Д.

**Рекомендовано рішенням циклової комісії викладачів суспільно –
економічних дисциплін протокол № 4 від 21. 02. 2013.**

Коломия 2013

Зміст

1. Переднє слово.
2. Окремі аспекти теорії соціологічної науки.
3. Генезис (трансформація) соціологічних знань від найдавніших часів до О. Конта. Протосоціологія.
4. Зародження соціальної науки в Західній Європі.
5. Соціологічна наука в США.
6. Становлення і розвиток соціологічної науки в Україні (специфічні риси процесу)
7. Основні елементи соціологічної структури суспільства, соціальна стратифікація.

Окремі підгалузі дослідження соціологічної науки:

8. Економічна соціологія;
9. Соціологія праці і управління;
10. Соціологія нації;
11. Соціологія освіти;
12. Соціологія молоді;
13. Соціологія сім'ї;
14. Соціологія конфлікту;
15. Соціологія девіантної поведінки;
16. Соціологія виховання;
17. Заключне слово.
18. Рекомендована література.

*« Зрозуміла річ,
коли практичну діяльність
вести розумно і свідомо,
то це можливо лише на основі законів
соціології і даних соціографії.
Ось тому для українського трудового люду,
що бажав визволення,
немає іншого шляху до мети,
як попереду вивчитися,
пізнати підстави суспільного життя
і організовано боротися за кращу будучину. »*

М. Шаповал
доктор соціології, професор
член Української Центральної Ради

1. Переднє слово

Шановні студенти! Сьогодні у світі і в Україні характеризується багатоманіттям суспільно – політичного, соціально – економічного життя.

В переважній більшості ті явища і процеси, які мають місце в розвитку суспільств і держав є далеко незбагненні, радше потребують розуміння і глибокого всеохоплюючого осмислення. Але в першу чергу по – суті включає долучення Вашого до процесу пізнання законів за якими розвивається суспільство.

Акцентуючи на філософському спрямуванні усіх суспільствознавчих предметів, хочу відокремити фундаментально – прикладну науку « Соціологію ».

Процес трансформації знань про суспільство у науку про суспільство, про закони за якими воно розвивається у взаємозв'язку має досить глибоку історію.

Характерно, що на всіх етапах становлення і розвитку суспільства від найдавніших часів до наших днів помітна присутність видатних мислителів, філософів, вчених, політиків, які намагалися співвідносно конкретної епохи давати оцінки тим процесам, явищам, що мали місце.

Такі підходи, генезис є фундаторним для пізнання специфіки суспільного прогресу (стагнації, регресу, прогресу).

Закономірності стрибкоподібного розвитку суспільного організму ставали об'єктами досліджень і відповідно напрацювання методології, сучасних, найпередовіших, утвердження найдосконаліших емпіричних технологій, які дають можливість на вищому, якісному рівні досліджувати, аналізувати та прогнозувати соціальні процеси суспільного життя.

Отже, сама присутність в навчальних планах і програмах даного курсу принагідно спричиняє необхідність молодих людей долучитися до науки, а це в свою чергу є важливим підґрунтям для полегшеної адаптації у суспільне життя.

Загальновідомим є той факт, що при будь – яких катаклізмах суспільного розвитку ширші можливості для самоутвердження людини мають освічені молоді люди, мова йде про гармонійний, всеохоплюючий розвиток особистості. Схема досить проста і співвідносна: « рівень освіченості людини визначає рівень комунікабельної здатності її долати життєві перепони ».

Зумовленість до спрощеного, увібраного викладу курсу викликана реаліями навчального процесу, тими труднощами, з якими стикаються студенти, особливо в частині систематизації знань, засвоєння опорних (базових) понять.

Наявні навчальні посібники переобтяжені складним науковим матеріалом, в основному носять академічний характер і не передбачають спрощені, зрозумілі підходи. Специфіка функціонування навчального закладу зумовлює, враховуючи базовий рівень знань студентів, більш спрощені прийоми і методи роботи і відповідно засвоєння ними системно оптимального обсягу знань.

Надіюсь, що такі підходи мені вдасться закріпити, а це, в свою чергу, полегшить процес засвоєння студентами знань.

« Прагнення до нового – перша потреба людської уяви »

Ф. Стендаль

2. Окремі аспекти теорії соціологічної науки:

Соціологія – наука про закони становлення, функціонування, розвиток суспільства в цілому, а також соціальних груп, спільнот і характер взаємовідносин між людьми в сфері їх життєдіяльності.

2.1. Термін « Соціологія » введено французьким вченим О. Контом у 1831 році.

2.2. Об'єкт соціології – соціальна реальність, соціальна поведінка індивідів, груп, спільнот, суспільства; соціальні зв'язки між ними і соціальні процеси.

2.3. Предмет соціології – це властивості, характерні риси соціальних процесів, а також механізм функціонування соціального життя.

2.4. Базові (ключові) поняття курсу:

а) **Соціальне** – розвиває характер і природу взаємовідносин людей у сфері їх спільної життєдіяльності;

б) **Суспільне** – використовується для загальної характеристики різних сфер суспільного життя;

2.6. Функції соціології:

а) **теоретико – пізнавальна** – накопичує знання про соціальну реальність, закономірності та механізми реального розвитку суспільства, його окремих систем;

б) **практично – перетворювальна** – має яскраво виражений соціально – інженерний характер та впливає на управління і оптимізацію соціального життя;

в) **світоглядна** – означає суттєвий вплив соціології на формування світоглядних позицій, громадської думки і суспільної свідомості окремих груп і прошарків населення;

2.7. **Основні соціологічні підходи** до вивчення соціальних процесів:

а) **демографічний** – вивчення населення – (народжуваність, смертність, міграцію) еміграція пов'язаних з діяльністю людей;

б) *психологічний* – пояснює поведінку з точки зору її значущості для людей як особистостей (мотиви, думки, навички, соціальні настанови, уявлення людини про саму себе);

в) *колективістський* – коли соціолог вивчає двох, або більше людей;

г) *підхід взаємовідносин* – суспільне життя розглядається через взаємодію людей один з одним, яка обумовлена їх роллю;

д) *культурологічний* – застосовується при аналізі поведінки на підставі таких елементів культури, як моральні правила, норми та суспільні цінності;

« Мудрість не буває багатослівною »

В. Брюгген

3. Генезис (трансформація) соціологічних знань. Протосоціологія.

Студент повинен усвідомлено розуміти, що процес оформлення науки як такої є складний, насичений різноманітними уявленнями, епосом, методами, судженнями, філософськими поглядами, їх систематизацією, концепціями та ін.

Якщо прослідкувати процес нагромадження знань про суспільство, його розвиток і оформлення у державу то слід відокремити декілька етапів:

1. Найдавніша доба;
2. Період античності;
3. Середні віки;
4. Новий час (реформація, просвітництво);
5. Новітній період.

Перелік етапів нагромадження знань про суспільний розвиток слід розглядати як систематизацію передумов зародження соціологічної науки, а також як розвиток від нижчого до вищого на основі визрівання якісно вищого рівня продуктивних сил і відповідно виробничих відносин в рамках конкретної суспільно – економічної формації.

Отже, передусім, що собою являє соціологія як наука про суспільство?

Соціологія – це наука про суспільство, закони за якими воно розвивається у взаємозв'язку.

Зумовленість такого поняття пояснюється необхідністю пояснення процесів бурхливого розвитку економіки в нових умовах, коли утверджувалися потуги капіталістичного виробництва і відповідно способу життя.

Але такому сконцентованому поняттю передував довготривалий процес трансформації знань про природу суспільного розвитку.

Найбільш раціонально здійснити короткий екскурс з даної проблематики починаючи з епох античності, хоча трансформація знань про суспільний розвиток сягає глибокої давнини:

- Платон і Аристотель (стародавня Греція) V – IV ст. до н. е. робили спроби дати відповідь, якою повинна бути держава та влада.

У роботах « Політика », « Держава », « Закони » Платон зазначає, що тільки розумна діяльність робить людину красивою. « Держава домінує над індивідом, сім'єю, вона забезпечує високу моральність всіх громадян ».

- Епоха Середньовіччя (V – XV ст.) в розвитку суспільної думки знаменувала собою крок назад. Домінуючими були релігійні та теологічні доктрини, які пропагували ескетизм та віру в загробне блаженство, принижували роль держави в суспільному житті;
- Епоха « Відродження » (XV – XVII ст.) почали розповсюджуватись принципи соціальної рівності, братерства і взаємодопомоги.

Т. Мор, Т. Кампанелла – представники утопічного соціалізму розробляли цікаві концепції справедливого життя.

Н. Макіавеллі – італійський мислитель у праці « Государь » та « Мистецтво війни » довів, що суспільство розвивається не за волею Бога, а за природних причин, а головним стимулом поведінки людини є інтерес.

Англійський філософ – Френсіс Бекон, Томас Гоббс, Джон Локк, утверджували ідею вирішальної ролі держави та державного договору в суспільному житті, прав та свобод людини;

- Французьке Просвітництво – подарувало людству таких видатних вчених, як Дені Дідро, Поль Гольбах, Клод Гельвецій, Жан Жак Руссо – виступали проти приватної власності, соціального гноблення, нерівності людей та розвили ідею про створення держави на підставі узгодження між людьми.

« Для того, щоб бути послідовним, треба вчасно змінюватися відповідно до ситуації »

У. Черчілль

4. Зародження соціологічної науки в Західній Європі.

- 4.1. Найближче підійшов до необхідності створення нової суспільної науки про людину французький філософ Анрі Сен – Сімон;
- 4.2. Учень Сен – Сімона Огюст Конт заснував « Соціологію » - вчення про суспільне життя; обґрунтував концепцію позитивістської соціології. В основних наукових працях « Курс позитивної філософії », « Система позитивної політики », « Заповіт Огюста Конта » визначальними у вченні О. Конта були положення про вивчення суспільства на основі соціальної статистики і соціальної динаміки.

Соціальна статика – анатомія суспільства, теорія суспільного порядку, досягнення соціальної гармонії;

Соціальна динаміка – позитивна теорія суспільного розвитку на основі якої людство у своєму розвитку проходить три стадії: теологічну, метафізичну, позитивну.

Позитивізм – напрям соціології, який передбачає наявність незмінних законів функціонування і розвитку суспільства, що розглядається як частина, або продовження природних законів, та разом з ними трактується як феноменомалістські, тобто у вигляді уявлень у свідомості індивідів, що виключають саму можливість об'єктивного пізнання сутності та причин соціальних явищ.

- 4.3. Герберт Спенсер – засновник органістичної школи в соціології. Йому належить еволюційна гіпотеза розвитку суспільства як соціального організму, всі частини якого виконують *підтримуючу, розподільчу, регулятивну* функції.

Основний закон суспільного життя – боротьба за виживання та існування.

- 4.4. Соціологія марксизму – концептуальні засновники К. Маркс, Ф. Енгельс – в середині другої половини XIX ст. визначили місце і роль соціологічної думки тим що, функціонування суспільства, свідомості та поведінки людей аналізуються, насамперед, на підставі матеріальних умов їх життя та

завдяки протиріччям і конфліктам в реально існуючому засобі виробництва.

Сутність *історичного матеріалізму* К. Маркса – однієї із найвідоміших теорій розвитку людства, полягає в тому, що двигуном розвитку суспільства є протиріччя між продуктивними силами та виробничими відносинами.

Соціальна революція – це не політична випадковість, а закономірний прояв історичної необхідності. Свідомість людей відбиває реальні життєві протиріччя.

4.5. Еміль Дюркгейм – французький соціолог та філософ ввів новий предмет соціології – « соціальний факт »

Соціальні факти – це соціальна реальність, яка:

- по – перше, існує незалежно від людської свідомості;
- по – друге, має примусову силу на поведінку індивіда;

Структура суспільства – це сукупність соціальних фактів в їх функціональній взаємодії та взаємозалежності, тобто внутрішнє соціальне середовище, яке складається з двох елементів:

- а) матеріальні та духовні цінності;
- б) людей як колективної сили;

Основна ідея соціологічної теорії Е. Дюркгейма – розвиток суспільства відбувається шляхом від механічної солідарності до органічної солідарності. Розподіл праці формує особистість, а архаїчна свідомість поступається новій колективній свідомості з новими формами та змістом.

4.6. Макс Вебер – німецький філософ, історик та соціолог, засновник « розуміючої » соціології та теорії соціальної дії.

Соціологія – « розуміюча » тому, що вона вивчає поведінку особистості, яка вкладає в свої дії певний зміст. Дія людини набуває характеру « соціальної дії »,

якщо в ній наявні два моменти: суб'єктивна мотивація індивіда та орієнтація на іншого (інших).

Соціальна дія може бути визначена як:

1. цілераціональна – через очікування певної поведінки речей;
2. ціннісно – раціональна – свідомо віра в етичну, естетичну, релігійну цінність.
3. афектна (емоційна) – через актуальні афекти та почуття;
4. традиційна – через звичку.

Чинники, що сприяли виникненню соціології			
Ріст промисловості	Загострення соціальних конфліктів	Соціальні вчення	Математична статистика
Соціальні умови		Теоретичні передумови	

Етапи становлення та розвитку західної соціології

Етапи	Хронологічні рамки	Основна характеристика
Етап протосоціології	від античності до О. Конта	Формування уявлення подібності і різниці між законами природи й законами суспільства, розробляються концептуальні засади політичної, цивільної теорії та економічної теорії, знання про суспільство поступово набирає секулярних форм, формується концепція громадянського суспільства, розбудовуються емпіричні підвалини соціологічного знання
Другий	з 30 – 40 рр. XIX ст. до кінця XIX ст.	Зародження і початковий розвиток академічної соціології
Третій	кінець XIX – 20-і ст. XX ст.	Інституціоналізація соціології як навчальної дисципліни, загальносоціологічні дослідження поєднуються з емпіричними дослідженнями, які набувають інтенсивного розвитку
Четвертий	з кінця 20-х до 70-х ст. XX ст.	Формування основних теоретичних напрямків соціології, розвиток її галузевих дисциплін, подальшого вдосконалення методів дослідження
Останній, п'ятий	з 70-х ст. XX ст.	Інтернаціоналізація соціології, широке поширення різних концепцій і теорій (структурного функціоналізму, символічного інтеракціонізму, феноменології, етнометодології)

Основні праці представників класичної соціології

Автор	Твір

О.Конт (1798 – 1857)	« Курс позитивістської філософії », « Система позитивістської політики », « Загальні ідеї позитивізму »
Дж. Міль (1806 – 1873)	« Система логіки соціологічної і індуктивної »
Г. Спенсер (1820 – 1903)	« Соціальна статика: умови, необхідні для людського щастя » , « Людина і держава »
К. Маркс (1818 – 1883)	« Німецька ідеологія », « Критика Готівської програми »
Е. Дюркгейм (1858 – 1917)	« Про поділ соціальної праці », « Метод соціології », « Елементарні форми релігійного життя »
М. Вебер (1864 – 1920)	« Протестантська етика і дух капіталізму », « Місто », « Методологія соціальних наук », « Соціологія релігії », « Економіка і суспільство », « Теорія соціальної і економічної організації »
Г. Зіммель (1858 – 1918)	« Філософія грошей », « Основні питання соціології », « Про соціальну диференціацію »
В. Парето (1848 – 1923)	« Трактат всезагальної історії », « Перетворення демократії»
П. Сорокін (1889 – 1968)	« Система соціології », « Соціальна мобільність », « Соціальна і культурна динаміка », « Суспільство, культура і особистість », « Соціологічні теорії сучасності »
У. Томас (1863 – 1947) і Ф. Знанецький (1882 – 1938)	« Польський селянин в Європі і Америці »

Ключові ідеї представників класичної соціології XIX – XX ст.

Огюст Конт, Франція	Засновник соціології і позитивізму, соціологія повинна бути точною наукою
Герберт Спенсер, Англія	Шлях розвитку суспільства – еволюція і природний рух
Карл Маркс, Німеччина	Завдання вчених – не тільки вивчати, але й змінити світ – шлях революції
Еміль Дюркгейм, Франція	Завдання соціології – строге і об’єктивне вивчення соціальних фактів
Макс Вебер, Німеччина	Засновник « розуміючої соціології », прибічник ідеї всезагальної раціоналізації

5. Розвиток соціології в США.

- 5.1. Активна фаза зародження соціологічної науки в США розпочалася після II Світової війни. Основними факторами, які стимулювали цей процес були:
- а) необхідність пошуку шляхів ефективного управління людським фактором в умовах науково технічного прогресу;

- б) розширення масштабів виробництва;
- в) ускладнення економічних зв'язків;
- г) загострення соціальних суперечностей;

6.2. Однією з найпотужніших соціологічних шкіл були Чиказька заснована в 1962 р., соціологом Л. Уордом, А. Смолем, Дж. Винсентом, У. Томасом. Найголовніше наукове спрямування даної школи було органічне єднання емпіричних досліджень із теоретичними узагальненнями.

6.3. Вчені школи акумулювали у своїх дослідженнях різні новітні підходи:

а) структурно – функціональний аналіз – відокремлення елементів соціальної взаємодії, які підлягають дослідженню, у визначенні їхнього значення (функцій) в певній залежності від інших значень – постійних чинників. Основними складовими функціоналізму були – система, структура, функція.

Б) концептуальний підхід Т. Парсонса – розглядає суспільство і особистість, як дві відносно самостійні підсистеми загальної системи дії.

Такими ж підсистемами є організм поведінки та культура. Суспільство є соціальною системою, яка досягла найвищого рівня самодостатності.

В) функціональність Р. Мертонна – взаємозв'язок суспільства в цілому та його окремих елементів забезпечується різноманітними та специфічними функціями, які можуть спостерігатися та багатократно повторюватися в окремих об'єктах і фактах. Завдання соціолога – розглядати реальні, доступні для вивчення наслідки функцій.

Р. Мертон пропонує методологічний інструмент « теорії середньої дії », які досліджують конкретні соціальні підсистеми та соціальні організації.

Г) феноменологічна соціологія – засновник, американський філософ і соціолог А. Шюц.

Головний предмет феноменологічної соціології – універсальні структури розуміння й інтерпретації людьми фактів і явищ, які виявляються під час

соціальних взаємодій, а також суб'єктивно значущі зразки соціокультурного світу.

Д) символічний інтеракціонізм – засновник Дж. Мід, теоретико – методологічний напрямок в сучасній соціології, який зосереджується на аналізі символічних аспектів соціальних взаємодій.

Дана концепція включає суб'єктивне бачення соціального процесу, адже згідно з його уявленнями, від розробки та зміни значень, визначення та пере визначення ситуацій взаємодії їх учасниками залежить і зміна суб'єктивного середовища діяльності. В підсумку різні групи випрацьовують свої « світи », які постійно змінюються відповідно змін тих значень, якими вони користуються.

« Люблять Батьківщину не за те, що вона велика, а за те що своя »

Сенека

6. Особливості розвитку соціологічної науки в Україні.

6.1. За умов посилення антикріпосницьких настроїв у метрополії поєднаної з національно – визвольним рухом в національних околицях в тому числі в

Україні виникає перша організація « Братство святих Кирила і Мефодія » (1845 – 1846 рр.)

Мета товариства – ліквідація кріпосного права, усунення привілей для вищих станів суспільства, встановлення республіканської форми правління, об'єднання всіх слов'янських народів на основі федерації.

5.2. Передумови соціологічної думки в Україні заклав П. Юркевич, який вважається засновником екзистенціалізму.

5.3. У XIX 18н.. інтенсивно розвивається дослідження матеріальної та духовної культури українського народу: це стало підґрунтям для наукових досліджень історії українського народу, його світогляду, менталітету, уявлень про світ природи і людини.

Розвиток етнографічних досліджень сприяв процесам національного пробудження, формування самосвідомості нації, започаткував процеси формування зародків етносоціології, яка виникла як самостійна наука на стику етнографії та соціології. Концептуальними засновниками етносоціології є П. Куліш, М. Грабовський, М. Максимович, М. Драгоманов.

5.4. Михайло Драгоманов – розробив оригінальну політично – соціологічну концепцію в трактуваннях і підходах до проблем влади, держави, політичних і загальнолюдських прав і свобод людини.

Основні положення його політичної соціології:

1. Соціологія – наука про діяльність людини в суспільстві до структури якого входять: індивіди і народності, форми суспільства, матеріальні і моральні продукти суспільної діяльності;
2. Головним двигуном соціального руху є економічний прогрес, вільна наука і філософія;
3. Суспільний прогрес пов'язується з поняттями соціальної динаміки та соціальної еволюції;
4. Федералізм є найбільш ефективним способом партійно – політичної організації будь – якого суспільства;

5. Бюрократизація суспільного життя, тиранії і централізації він протиставив ідею конституційного уряду, уряду народних законів, ідею свободи людини і її вільного вибору, культури і освіченості.

5.5. О. Потебня – засновник філософсько – лінгвістичної школи, дослідник національних і соціальних проблем. Започаткував дослідження проблематики, яка в історії західної соціології відома як « психологія народів ». Учений розглядає мову як важливий компонент культури народу, оскільки без мови немає етносу.

5.6. І. Франко – будучи обізнаний з розвитком соціології в Західній Європі, здійснював виважений аналіз методологічних та методичних можливостей соціологічного пізнання.

Основні концептуальні підходи І. Франка в соціології включають:

1. Пізнання суспільних процесів повинно спиратися на аналіз « фактичних відносин » при використанні найбільш адекватних засобів;
 2. Засуджувалась експлуатація та соціальна нерівність, а засобом подолання цих явищ вбачав у освіті, моралі, культурі, виробництві, здійсненні соціальних реформ;
 3. Суспільний прогрес – не в зростанні ключових антагонізмів, а в кооперації людей, їх консолідації;
 4. Дослідження соціальної структури суспільства повинні базуватися на принципі історизму.
 5. Державна соціальна статистика повинна бути об'єктивною для неупередженого аналізу суспільних процесів;
 6. Дослідження матеріалів народної творчості, фольклору має здійснюватися для розвитку національної свідомості, культури в боротьбі за кращу долю українського народу.
- 6.7. М. Грушевський – залишив помітний слід в розвитку української соціологічної думки через формування історико – соціологічного світогляду багатьох вітчизняних соціологів.

Центральною ідеєю його праці « Генетична соціологія » є обґрунтування законів трансформації людського суспільства та суспільності.

Генезис історії людства включає дію трьох основних факторів: біологічного, психологічного, економічного, такий підхід в свою чергу передбачає три основні стадії розвитку суспільства:

- початки суспільної організації;
- племінно – родова організація;
- класово – державний устрій.

Здійснюючи аналіз соціальних фактів та соціальної еволюції в минулому вчений доходить висновку про вирішальну роль у вічних змінах людського життя невинної конкуренції індивідуалістських та колективістських тенденцій і періодичного чергування переваги то одних то других.

М. Грушевський заснував у 1919 році у Відні перший український соціальний інститут.

6.8. Б. Кістяківський – теоретик права, філософ і соціолог, видав книгу «Соціальні науки і право. Нариси з методології соціальних наук і загальної теорії права».

У своїй праці дослідив проблему соціологічних понять, довівши, що для визначення значущості історичної події необхідне поняття можливості, та зв'язок теоретичних понять, схем інтерпретацій з реальною мовою повсякденного світу.

Вчений вважав, що для створення наукової соціології потрібно старанно вивчити існуючі загальні абстрактні формули причинових співвідношень.

6.9. М. Шаповал – один із перших науковців і політичних діячів, який зрозумів практичне значення соціології як науки, без теорії якої неможливо вирішувати прагматичні соціальні, економічні, політичні та інші проблеми, що постають перед Україною.

В своїй праці «Загальна соціологія» розробив загальнотеоретичні проблеми та категоріальний апарат соціологічної науки, проблеми статичності та соціальної динаміки, причини і чинники соціальних процесів та рушійних сил історичного розвитку суспільства.

Весь соціальний доробок присвятив розробці соціальних проблем українського суспільства в період діяльності і поразки УНР та перспективи майбутнього відродження незалежності України.

6.10. В. Липинський – розробив вчення про еліту, своєрідне розуміння природи націй і влади.

Його новаторство в політичному мисленні, порівняно з традиціями народницької ідеології, полягало в утвердженні нового предмету соціального аналізу та історичного опису. Держава, еліти, громадські й військові інститути стають головними силами історичного процесу.

Під впливом ідей В. Липинського головними критеріями української національності стають територія, загальний історичний досвід, інститути, типи еліт.

Етапи виникнення та розвитку соціологічної думки України

Етапи	Хронологічні рамки	Основна характеристика
Перший (стан протосоціо – логії)	з IX – XIII ст. до 60 – х рр. XIX ст.	поступово виникають соціальне знання та ідеї, елементи наукових поглядів на суспільство, державу, релігію
Другий	з 60 – х рр. XIX ст. до 20 – х рр. XX ст.	виникнення на Заході соціології як окремої науки, ознайомлення з якою породжує в українських мислителів цього періоду певні способи бачення й моделі пізнавальної соціальної реальності, нові підходи і способи аналізу соціальних явищ і процесів.

		Відбувається становлення вітчизняної академічної соціології, її інституціоналізація
Третій	з 20 – х до 60 – х рр. XX ст.	з одного боку, майже безплідність соціологічних студій в межах марксистської теорії, а з другого боку, значне поживлення в 20 – 30 – х 22н.. наукової і педагогічної діяльності українських соціологів, які опинились не за своєю волею в еміграції, перебували під значним впливом західної соціології
Четвертий	з 60 – х рр. до поч. 90 – х рр. XX ст.	соціологія починає відроджуватися, спочатку у вигляді конкретно соціологічних досліджень, а пізніше як самостійна наука і навчальна дисципліна
П'ятий	з 90 – х рр. XX ст.	завоювання незалежності, розбудова національної державності і громадянського суспільства, поширення різних соціологічних концепцій і теорій дослідження трансформаційних процесів українського суспільства

7. Соціальна структура суспільства (основні складові елементи)

7.1. *Соціальна структура* – сукупність взаємопов'язаних та взаємодіючих соціальних груп та соціальних інститутів.

7.2. *Основними критеріями аналізу соціальної структури є:*

- а) соціально – ключовий;
- б) соціально – територіальний;
- в) соціально – етнічний;
- г) соціально – демографічний;
- д) соціально – професіональний;

7.3. Соціальна група – відносно стала спільнота людей, що історично склалася, яка відрізняється роллю та місцем у системі соціальних зв'язків історично визначеного суспільства.

7.4. Соціальний інститут – стійка форма організації спільної життєдіяльності людей, що склалася історично.

7.5. Соціальна система – певне цілісне утворення, основними елементами якого є люди, їх норми та зв'язки:

а) соціотехнічна система – системне утворення, яке включає техніко – технологічну підсистему і систему ролей та функцій обслуговуючого та управлінського персоналу (приклад виробничого підприємства);

б) соціальна організація – будь – яка організація в суспільстві, у вузькому розумінні – соціальна підсистема організації. Вивчається в межах соціології організацій;

7.6. Соціальні відносини – відносини між групами людей, які займають різне становище в суспільстві, беруть неоднакову участь в його економічному, політичному, культурному житті, відрізняються способом життя, рівнем та джерелами доходу, структурою особистого споживання.

7.7. **Соціальна стратифікація** – поняття, що означає основні соціальні відмінності та соціальну диференціацію в сучасному суспільстві.

У її вивченні існують три напрямки:

а) соціальний престиж – виражається у колективній думці про « вище – нижче » становище індивідів і груп;

б) принцип « самооцінки » людей стосовно їх соціальної позиції;

в) включає об'єктивні критерії – професія, дохід, освіта та ін.

7.8. **Соціальна ієрархія** – форма побудування складних соціальних систем, на підставі підкорення, коли нижчі рівні контролюються вищими, в ній відбувається централізація управління і одночасно його бюрократизація.

7.9. Соціальна мобільність – перехід індивідів або соціальних груп із однієї страти до іншої.

Елементи соціальної структури						
Статуси і ролі	Індивіди (люди)	Соціальні групи і спільноти	Соціальні інститути, організації	Соціальні взаємодії	Соціальні відносини	Соціальні функції

Етапи утворення соціального інституту

<p>Виникнення потреби, задоволення якої вимагає сумісних організованих дій, регулювання спільних цілей</p>	<p>Поява соціальних норм і правил в ході стихійної соціальної взаємодії, яка здійснюється методом проб і помилок</p>	<p>Поява процедур, пов'язаних з нормами і правилами</p>	<p>Інституціалізація норм і правил, процедур, тобто їх прийняття, практичне застосування</p>	<p>Встановлення системи санкцій для підтримки норм і правил, диференційованість їх застосування в окремих випадках</p>	<p>Створення системи статусів і ролей, які охоплюють всіх без винятку членів інституту</p>
---	---	--	---	---	---

Основні види соціальних груп

За ступенем	За розмірами	За змістом
--------------------	---------------------	-------------------

<ul style="list-style-type: none"> ❖ Нестійкі ❖ Середньоусталені ❖ Усталені 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Великі ❖ Середні ❖ Малі <ul style="list-style-type: none"> - Формальні - Неформальні 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Соціально – класові ❖ Соціально – етнічні ❖ Соціально – демографічні ❖ Соціально – професійні ❖ Соціально – територіальні
--	---	---

8. Економічна соціологія

Економічна соціологія – напрям науки, що інтегрує соціологію і економіку, вивчає дії економічних законів, закономірності розвитку економічних і соціальних відносин, життєдіяльність людей.

8.1. Основні напрями дослідження економічної соціології:

- a) *емпіричний напрям* – ринок, гроші, підприємства, власність, соціальні аспекти різних економічних систем, соціальних груп, політичних інститутів;
- б) *предмет досліджень* – між групові відносини, поведінки, конфлікти у ринковій економіці, соціальні функції, процеси;

8.2. На початковій стадії економічну соціологію визначали як взаємозв'язок економічної – виробництво, розподіл, обмін, споживання та *неекономічної* – політика, культура, етнос, стратифікація сфер;

8.3. *Економічна сфера* – цілісна підсистема суспільства, яка відповідає за виробництво, розподіл, обмін, споживання благ та послуг необхідних для життєдіяльності людей;

8.4. *Соціальна сфера* – впливає на функціонування і розвиток економіки, соціально – економічні процеси – це зміни в соціальних об'єктах під впливом людського фактора.

8.5. *Економічна соціологія включає такі наукові напрями:*

1. дослідження статистичних аспектів взаємозв'язків економічної і соціальної сфер;
2. вироблення підходу до розвитку економіки як до соціального процесу;
3. функціонування і розвиток соціального механізму;
4. дані напрями включають:
 - a) теоретико – методологічні дослідження;
 - б) емпіричні дослідження;
 - в) прикладні дослідження.

8.6. *Теоретичні аспекти економічної соціології являють собою* погляди які охоплюють понятійно – категоріальний апарат (судження, висновки, механізми використання економічних законів, закономірності і принципи побудови й розвитку відповідних об'єктів).

8.7. *Методологічні аспекти* – дають можливість формування процедури й прийомів одержання дослідницького матеріалу (статистичні дані, документальні відомості, експертні оцінки, і на цій основі вибирати методи теоретичного аналізу, математичного моделювання і експериментування).

8.8. *Економічна культура* – сукупність соціальних цінностей і норм, які є регуляторами економічної поведінки людей і виконують роль соціальної пам’яті суспільства – особлива мова цінностей, значення норм, вимог санкцій, засвоєння яких пов’язує нові покоління людей з попередньою історією, створює можливість оволодіння досвідом, і його примноженням.

8.9. У сфері економіки, в соціально – економічних відносинах функціонує вся культура. Таких феноменів культури багато – рівність, повага, престиж, солідарність, згода, консолідація, порядок.

Об’єкт економічної соціології					
<i>Соціально – економічні системи</i>					
Економічна сфера та її організаційні форми				Соціальна сфера та її організаційні форми	
Виробництво	Розподіл	Обмін	Споживання	Соціальні послуги	Соціальна допомога

Теорія економічної соціології	Методологія економічної соціології
Предмет економічної соціології	

<p><i>Економічні закони</i></p> <p><i>Соціальні закони</i></p> <p><i>Соціально – економічні</i></p> <p><i>закономірності</i></p> <p><i>Соціально – економічні проблеми</i></p> <p><i>Економічні і соціальні процеси</i></p>	<p><i>Соціально – економічні відносини</i></p> <p><i>Потреби, інтереси, цілі, завдання</i></p> <p><i>Взаємозв'язки між економічною і</i></p> <p><i>соціальною сферами</i></p>
---	---

<p>Соціально – економічні закономірності і закони</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • <i>Пропорційне функціонування і розвиток</i> • <i>Ефективність</i> • <i>Інтенсивність</i> • <i>Продуктивність</i> • <i>Науковість</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Закон переміни праці</i> • <i>Закон вартості</i> • <i>Закон вдосконалення життєдіяльності</i> • <i>Закон відповідності виробничих відносин</i> <i>розвиткові продуктивних сил</i>

Напрями економічної соціології

Аналітичний	Системний	Ситуаційний	Функціонально - структурний	Факторний	Ціннісний
--------------------	------------------	--------------------	--	------------------	------------------

Теоретичні дослідження

Законів	Закономірностей	Принципів	Структур	Понятійного апарату
----------------	------------------------	------------------	-----------------	----------------------------

Зв'язки економічної соціології з іншими науками

Назви наук	Використання положень інших наук
Філософія	<i>Філософські категорії, закони і закономірності розвитку суспільства</i>
Загальна соціологія	<i>Загальносоціологічні поняття, методологія і технологія досліджень</i>
Економічна теорія	<i>Економічні категорії, економічні закони і закономірності</i>
Психологія	<i>Психологічні концепції, методи дослідження особистостей</i>
Статистика	<i>Соціально – економічні показники функціонування і розвитку об'єктів економічної соціології</i>
Управління	<i>Управлінські і організаційні відносини та механізми</i>
Культурологія	<i>Культурні цінності та їх освоєння</i>

Функції економічної соціології

Контрольна	Довідкова	Пізнавальна	Пояснювальна	Планова	Інформаційна	Аналітична	Регулятивна	Прогностична
-------------------	------------------	--------------------	---------------------	----------------	---------------------	-------------------	--------------------	---------------------

Зміст основних функцій економічної соціології

Функції	Зміст функцій
Довідкова	Вироблення відомостей про об'єкти, їхню структуру і діяльність
Пізнавальна	Визначення результатів обстеження і дослідження організаційної побудови об'єктів економічної соціології та процесів їхньої діяльності
Інформаційна	Вироблення відомостей про стан і процеси об'єктів економічної соціології
Планова	Надання відповідної форми завданням об'єктів економічної соціології
Прогностична	Вироблення і використання передбачень про стан і зміни об'єктів економічної соціології
Регулятивна	Застосування механізмів регуляції стану і процесів об'єктів економічної соціології
Аналітична	Розчленування процесів і проблем на частини та їх дослідження
Пояснювальна	Розкриття певних речей або явищ, із вказанням на їхні ознаки і властивості
Контрольна	Перевірки і оцінки стану і процесів об'єктів економічної соціології

« Сильним і досвіченим стає викладач, який уміє аналізувати свою працю »

В. Сухомлинський

9. Соціологія праці і управління.

9.1. Соціологія праці – галузь соціологічної науки, яка досліджує, аналізує і прогнозує трудову діяльність як соціальний процес, соціальні фактори підвищення продуктивності праці, вплив науково – технічного прогресу, соціальних умов на ставлення людей до праці.

9.2. Соціологія праці і управління вивчає:

- а) соціальні закономірності взаємодії людей із засобами і предметами праці;
- б) механізми дії та форми прояву цих закономірностей у діяльності трудових колективів та особистості;
- в) комплекс відносин людини і колективу, ставлення їх до праці, її характер і зміст, умови та особливості трудової діяльності;

9.3. Соціальна сутність праці – процес, який здійснюється між людиною і природою:

а) людина своєю власною діяльністю опосередковано або безпосередньо регулює та контролює обмін речей між собою і природою;

б) сукупність засобів, методів та прийомів впливу людини на предмет праці являє собою спосіб праці;

в) в процесі праці люди вступають у відносини один з одним поєднуючись певним способом для спільної трудової діяльності;

9.4. Мотивація праці – спонука людини, соціальної групи до активної трудової діяльності, вона пов'язана з матеріальною зацікавленістю, змістом та характером праці, відносинами у трудовому колективі.

9.5. Трудовий колектив – організована спільнота людей, які поєднані між собою конкретним видом трудової діяльності.

9.6. Соціологія управління – галузь соціології, яка вивчає закономірності форми та методи цілеспрямованого впливу на соціальні структури та процеси, які мають місце в організаціях та суспільстві, зокрема в трудових колективах.

9.7. Соціальне управління – формування показників соціального розвитку об'єкту, відокремлення в ньому соціальних проблем, розробка та застосування методів їх вирішення.

9.8. Керівництво трудовим колективом – персональний вплив осіб, які мають владу на трудову поведінку робітників:

а) адміністративні методи управління – засновуються на можливості примусу;

б) економічні методи – під впливом економічних факторів та стимулів;

в) соціально – психологічні – під впливом психологічних чинників, авторитету керівника, системи ціннісних орієнтацій членів колективу.

9.9. Стиль керівництва – упорядковане застосування управлінських методів:

а) демократичний;

б) авторитарний.

9.10. Соціальна технологія – спеціально – організована галузь знань, про способи та процедури оптимізації життєдіяльності людини в умовах взаємозалежності, динаміки та оновлення виробничих та суспільних процесів.

10. Соціологія нації.

10.1. Соціологія нації – напрям науки, який досліджує, аналізує та прогнозує соціальні процеси суспільного розвитку пов'язані з функціонуванням соціальних спільнот, в тому числі націй, про механізми їх становлення, функціонування і взаємозв'язок.

10.2. Актуальність полягає в тому що:

а) провідні спеціалісти – соціологи, політологи, філософи вважають що кінець ХХ поч. ХХІ ст. проходить під знаком національного ренесансу;

б) розвал СРСР спричинив новий поштовх в процесах дезінтеграції в посткомуністичних країнах, пробудження національних почуттів, зростання національних рухів та посилення націоналізму;

в) провідна ідея – положення про необхідність розробки нової концептуальної схеми і апарату адекватної сучасному стану розвитку і функціонування націй;

10.3. Основні рядоутворчі категорії соціології нації:

а) *нація* – сукупність людей, які мають спільну мову, територію, економічне життя з власним життям, волеватністю та власною долею свого роду;

б) *національні інтереси* – вибіркова спрямованість нації на збереження своєї самобутності, життєдіяльності та її розвиток у всіх сферах суспільного життя у гармонії з загальнолюдськими цінностями, вартостями та ідеалами;

в) *національна ідея* – сконцентрований вираз національних інтересів, який заставляє і відбиває потребу осмислити реальний стан національного розвитку з окресленням мети досягнення національної незалежності;

10.4. Національне відродження – найголовніша проблема в соціології нації – виникає потреба з'ясувати не тільки суть нації, її характерні ознаки і специфічні особливості, а в першу чергу дослідження процесів національного відродження, ступеня реалізації і втілення в життя змісту його основних фаз;

а) коли нація стає предметом дослідників, які збирають і публікують народні пісні і легенди, прислів'я, досліджують звичаї, традиції, вірування, досліджують історію і все це робиться мовою активного в даній державі народу – *академічна фаза*;

б) коли мова, яка раніше була предметом вивчення, стає літературною і загальнодержавною в науці, технічній літературі, політиці, громадському житті, побуті – *культурна фаза* ;

в) коли завершення національного відродження, одночасно з його політичною фазою, стало усвідомленням потреб політичного самоврядування та суверенності, висунення вимог власної держави та досягнення даної мети – політична фаза;

**« Головне в освіті – це нагуляти апетит до знань, який не можна вгамувати
все життя »**

У. Черчілль

11. Соціологія освіти.

Соціологія освіти – галузь соціології, яка вивчає освіту як соціальний інститут, її функції в суспільстві та взаємозв'язок з іншими інститутами, установи

– школи, вищі навчальні заклади – як соціальні організації, а також соціальну політику в галузі освіти.

11.1 Структура соціології освіти виділяє два напрями:

а) *внутрішньоінституційний* – розглядає соціальні аспекти діяльності робітників освіти, педагогічних та учнівських колективів, соціальну структуру та функціонування установ системи освіти;

б) *зовнішньоінституційний* – досліджує соціальні аспекти взаємодії освіти та інших інститутів суспільства: виробництва, науки, культури, політики, структури суспільства;

11.2. Освіта як соціальний інститут виконує ряд функцій (загальні):

а) практична – забезпечує практично корисний результат – відтворення різних категорій робітників, культуру виробництва;

б) загальногуманітарна – забезпечує формування та виховання всебічно розвинутої особистості, яка здатна забезпечити передачу знань, умінь, навичок, цінностей майбутньому поколінню;

11.3. Основні соціальні функції освіти:

а) трансляція культури, знань і навичок прийдешнім поколінням;

б) регуляція соціально – планового балансу суспільства;

в) інтеграція науки і виробництва;

г) опосередкований вплив на політичні та національні процеси;

11.4. Реформа освіти України – включає інноваційні процеси відносно різних сторін, граней функціонування школи.

12. Соціологія молоді

Соціологія молоді – напрям соціологічної науки, яка досліджує і прогнозує процеси, які пов'язані з молодіжним середовищем, молоддю як специфічною соціально – демографічною групою населення, яка знаходиться на стадії соціалізації та професійного становлення.

12.1. Молодь – соціально – демографічна група, яка знаходиться на стадії соціалізації та професійного становлення.

12.2. Проблеми соціальної адаптації молоді в умовах трансформації українського суспільства:

а) невизначеність соціально – економічної моделі господарювання в Україні, посткомуністичний синдром і амбівалентні настрої в суспільстві не дають змоги молоді чіткіше визначитися у виборі реальної життєвої позиції;

б) молодь стає заручником політичних протиріч, які вирують в політичному « олімпі » що також заважає молоді в політичному самовизначенні;

в) економічна криза значно погіршила становище молоді, як найменш захищеної соціально – демографічної групи, а це в свою чергу і по – суті зруйнувало умови для професійного самовизначення, знизився престиж інтелектуальної праці;

г) криміногенність українського суспільства, зумовила посилення діяльності підліткових і молодіжних угруповань кримінального напрямку;

12.3. Основні напрями дослідження соціології молоді:

а) вивчення цілісної системи соціальних якостей молоді;

б) аналіз соціальної зрілості сучасної молоді;

в) вивчення рівня національної свідомості молоді;

г) з'ясування громадської думки і політичних орієнтацій студентської молоді;

д) дослідження молодіжної субкультури;

е) дослідження проблем соціальної адаптації молоді в умовах ринкових перетворень.

12.4. Молодіжна субкультура – сукупність цінностей, вірувань, традицій та звичок, якими користуються молоді люди віком від 15 до 25 років.

Об'єкт соціології молоді

молодь, тобто велика соціально – демографічна група,
яку виділяють на підставі сукупності вікових
характеристик, особливостей соціального стану,
соціально – психологічних особливостей

Функції соціології молоді

Методологічна – забезпечує розробку наукових засад для сучасної соціологічної молодіжної концепції та формування на цій основі сильної державної молодіжної політики.

Теоретико – пізнавальна – полягає у виробленні специфічного понятійно – категоріального апарату, дослідженні сутнісної характеристики молоді як особливої соціально – демографічної спільноти.

Прогностична – виявляє себе у дослідженні актуальних економічних, правових та соціальних проблем молоді, виробленні коротко – і довгострокових прогнозів їх розвитку.

Практична – пов’язана з виробленням сучасних методик комплексного вивчення молодіжних проблем, встановленням ефективних механізмів, забезпеченням тісного зв’язку дослідницьких інститутів, лабораторій з державними і громадськими структурами, що працюють з молоддю.

Управлінська – реалізується через науково обґрунтовані методи та форми діяльності державних, громадських установ щодо регулювання соціальних процесів у молодіжному середовищі.

Напрями вивчення молодіжних проблем

Демографія виявляє тенденції кількісних змін молоді у структурі населення, рівень народжуваності, смертності, співвідношення кількості молодих чоловіків і жінок. Разом із соціологією молоді вона досліджує проблеми вікових меж, вікової дискримінації, зміни поколінь, специфіки соціального статусу молоді, що перебуває у перехідному стані, послідовність життєвих подій.

Психологія досліджує вікові особливості свідомості та поведінки молоді, вікові зміни у структурі особистості, процес акселерації, динаміку інтелектуального, емоційного розвитку.

Соціальна психологія розкриває специфіку механізмів спілкування, формування контактних груп, зміни соціальних ролей.

Педагогіка визначає можливості та засоби виховання і навчання молоді людини, засвоєння нею необхідної інформації, залучення молоді до різноманітних видів діяльності.

Соціологія праці, соціологія освіти, соціологія шлюбу і сім'ї, соціологія виховання, соціологія девіантної поведінки.

Вікова періодизація молоді

Найпоширеніша точка зору вікових меж молоді є період від 16 до 30 років

Соціологи США вважають період молодості від 12 до 24 років:

12 – 18 років – юність, 18 – 24 років – молоді - дорослі

ООН, ЮНЕСКО відносять до молоді юнаків і дівчат у віці від 17 до 25 років.

В Україні вікові рамки молоді 14 – 28 років згідно Закону України « Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді в Україні » від 5 лютого 1993 року.

С. Кон, В.Н. Боряз вважають вікові рамки молоді 16 – 35 років 14 – 18 – юність

В.В. Бовкун виділяє 5 груп молоді: 14 – 15 р. підлітки; 16 – 17 р. перед юністю; 18 – 20 р. рання юність; 21 – 25 р. середня юність; 26 – 30 р. старша юність

13. Соціологія сім'ї

Соціологія сім'ї – науковий напрям, який досліджує сім'ю як найголовніший соціальний інститут, проблеми шлюбу, сім'ї, процеси практичної реалізації їх функцій в суспільстві та державі.

13.1. Сім'я – мала контактна соціальна група людей, які взаємодіють між собою на основі специфічних, особливих форм.

13.2. Шлюб – історично обумовлена, санкціонована та регульована суспільством форма відносин між чоловіком та жінкою, яка визначає їх права та обов'язки відносно один одного та відносно дітей, своїх нащадків, батьків;

13.3. *Структура сім'ї визначається характером взятого шлюбу:*

а) моногамна – один чоловік і одна дружина;

б) полігамна поділяється на 2 види:

1. полінія – багатожонство;

2. поліандрія - багатомужжя;

13.4. *За сферою вибору шлюби поділяються:*

а) ендогамні – взяті в межах власної спільноти;

б) екзогамні – між представниками різних груп;

13.5. *За типом верховенства, керівництва сім'єю:*

а) егалітарна – рівноправна;

б) авторитарна – хтось з подружжя керує одноосібно;

13.6. *За складом сім'ї бувають:*

а) розширена – різні покоління;

б) нуклеарна – проста сім'я, яку утворюють подружжя з дітьми;

в) неповна – коли відсутній один з подружжя;

13.7. *Об'єкт вивчення соціології сім'ї:*

1. типи соціальних відносин, характерні для сім'ї;

2. фактори, що визначають чисельність і структуру сімейної спільноти;

3. зв'язок сім'ї з іншими соціальними спільнотами;

4. суспільні функції сім'ї, її структура та особливості;

5. мотивація шлюбів і розлучень;

6. інтеграцію та дезінтеграцію сім'ї;

7. історичні типи та форми шлюбно – сімейних відносин;

8. умови життя сімей.

13.8. Функції сім'ї:

а) сім'я стосовно суспільства;

б) суспільство стосовно сім'ї;

в) сім'я стосовно особи;

г) особа стосовно сім'ї;

13.9. Залежно від сфер життєдіяльності можна виділити такі основні функції сім'ї:

а) репродуктивна – біологічне відтворення суспільства;

б) виховна – соціалізація молодого покоління;

в) господарсько – побутова – підтримка фізичного здоров'я членів суспільства;

г) економічна – економічна підтримка неповнолітніх і непрацездатних членів суспільства;

д) сфера первісного соціального контролю;

е) сфера духовного спілкування;

є) соціально – статусна;

ж) дозвільна;

з) емоційна;

і) сексуальна.

Основні ознаки сім'ї
<i>Шлюбні зв'язки</i>
<i>Зв'язки спорідненості</i>
<i>Спільний побут</i>
<i>Спільний сімейний бюджет</i>

Типи сімей
<i>Розширена (або складна)</i>
<i>Повна</i>
<i>Неповна</i>
<i>Нуклеарна (проста)</i>

Основні соціологічні підходи до вивчення сім'ї
<i>Інтераціоналістський – взаємодія членів сім'ї</i>
<i>Інституціональний – аналіз сімейно – шлюбних відносин</i>
<i>Структурно – функціональний – аналіз сім'ї як системи</i>
<i>Еволюційний – єдина система підходів</i>
<i>Ситуаційний – цінності сім'ї</i>

Основні ролі індивіда – члена сім'ї
<i>Щодо суспільства в цілому (роль члена суспільства)</i>
<i>Виробничої діяльності індивіда (роль виробника)</i>
<i>За його неформальними контактами з друзями, знайомими, сусідами (роль товариша)</i>
<i>За контактами з родичами (сімейна роль)</i>

14. Соціологія конфлікту

Соціологія конфлікту – галузь соціології, яка вивчає природу, механізми виникнення та розгортання, а також способи попередження та розв'язання соціальних конфліктів.

14.1. **Конфлікт** – зіткнення протилежних цілей, позицій, поглядів суб'єктів соціальних взаємодій, які усвідомлюють суперечливість своїх інтересів. Поняття походить від латинського « conflictus » - зіткнення.

14.2. **Суб'єкти конфлікту** – конфліктуючі сторони, безпосередні учасники конфлікту, які є основними структурними елементами будь – якого конфлікту.

14.3. **Учасники конфлікту** - люди, групи, організації, яких так чи інакше торкається конфліктна проблема.

14.4. **Об'єкт конфлікту** – матеріальна, соціальна, політична або духовна цінність з приводу якої виникає протиборство сторін.

14.5. **Причини конфлікту** – джерела конфлікту, які в узагальненому вигляді являють собою несумісність конфлікуючих сторін за умов обмеженості можливостей їх задоволення.

14.6. **Наслідки конфлікту** – важлива характеристика конфлікту, те що залишається після його завершення.

14.7. **Управління конфліктами** – цілеспрямований вплив відповідних державних органів, громадських організацій на характер відносин між соціальними суб'єктами:

- а) уникнення конфліктної взаємодії;
- б) усунення чи мінімізація причин ймовірних конфліктів;
- в) у разі їх виникнення – коригування поведінки учасників конфлікту.

14.8. **Методи розв'язання конфліктів:**

- а) метод уникнення конфліктів;
- б) метод переговорів;
- в) метод використання посередництва;
- г) метод третейського розгляду;

14.9. **Методи запобігання конфліктам:**

- а) переведення відкритого зіткнення у конструктивне співробітництво;
- б) функціональне розведення учасників конфліктної взаємодії, припинення їх спільної діяльності;
- в) чітке розмежування посадових повноважень;
- г) управління компетенцією співробітників, шляхом підвищення кваліфікації.

Причини соціальних конфліктів

Протилежні орієнтації сторін – суб'єктів взаємодії породжують конфлікти, коли інтереси стосуються однієї і тієї ж цілі, яку неможливо реалізувати одночасно, без посягання на інтереси протилежної сторони.

Різнострамованість ідеологічних засад зумовлює конфлікти з приводу напрямків політичного, соціально – економічного, духовного розвитку суспільства і держави.

Різновекторність соціально – економічних орієнтацій спричиняє конфлікти, пов'язані з соціально – економічною нерівністю, несправедливим розподілом матеріальних і духовних благ.

Суперечності між елементами соціальної структури
обумовлені неузгодженістю цілей та завдань різних рівнів організації суспільства (центр – регіони)

Соціально – психологічні та морально – етичні причини
зумовлюють конфлікти, пов'язані з незадоволенням окремих індивідів своїм статусом у певному середовищі.

Стадії розвитку конфлікту

Передконфліктна ситуація – формування внутрішніх та зовнішніх передумов для виникнення конфлікту

Інцидент – безпосереднє зіткнення конфліктуючих сторін, що спричиняє зав'язування конфлікту

Ескалація – наростання ступеня напруги у відносинах конфліктуючих сторін

Кульмінація – найвища точка ескалації, коли напруга переходить у гостру, відкриту форму.

Завершення конфлікту – вихід із конфлікту шляхом застосування одного із способів домінування, співробітництва, компромісу або втечі.

Післяконфліктна стадія – сукупність об'єктивних та суб'єктивних

наслідків розв'язання конфлікту, що визначають його конструктивний або деструктивний характер.

Напрями загострення конфліктної ситуації	
<i>Механізм ескалації</i> (зростання інтенсивності конфліктної взаємодії)	<i>Механізм деескалації</i> (зменшення інтенсивності конфліктної взаємодії)
<ul style="list-style-type: none"> • Поляризація відносин; • Застосування тактики примусу, використання силових впливів; • Відмова від поступок; • Обмеження часу на розв'язання конфлікту; • Негативні емоційні переживання 	<ul style="list-style-type: none"> • Несилові методи розв'язання конфлікту; • Девальвація цілей; • Гетерогенне ставлення до конфлікту; • Збільшення витрат на ведення конфліктних дій проти очікуваних; • Бажання зберегти попередню групову структуру.

Функції конфлікту	
<i>Позитивні</i>	<i>Негативні</i>
Розрядка напруженості між конфліктуєчими сторонами	Великі матеріальні, емоційні витрати на участь у конфлікті.
Отримання нової інформації про опонента	Звільнення співробітників, зниження дисципліни, погіршення соціально – психологічного клімату у колективі.
Згуртований колектив організації при протиборстві із зовнішнім ворогом	Уявлення про переможених групах як про ворогів
Стимулювання до змін та розвитку	Надмірне посилення процесів конфліктної взаємодії на шкоду роботі
Зняття синдрому покірності у підлеглих	Після завершення конфлікту – зменшення ступеня співробітництва у частини співробітників
Діагностика можливостей опонентів.	Складне відновлення ділових відносин.

Структура конфлікту
Ядро конфлікту – реальне протиріччя соціальної дійсності, яке потребує розв’язання;
Предмет конфлікту – зона конфліктної взаємодії, конкретна ситуація, що спричинила виникнення конфлікту;
Суб’єкти конфлікту – конфлікуючі сторони, безпосередні учасники конфлікту;
Конфліктна поведінка – дії учасників конфлікту по досягненню своїх цілей у відповідності з обраною стратегією і тактикою;
Характеристики конфлікту – реальні соціальні умови виникнення та протікання конфлікту;
Наслідки конфлікту – безпосередні результати (як позитивні так і негативні), розв’язання конфлікту для його учасників.

15. Соціологія девіантної поведінки

Соціологія девіантної поведінки – напрям соціологічної науки, який досліджує, аналізує і прогнозує суспільні явища пов’язані з девіацією (відхиленнями) від норм поведінки.

15.1. Проблеми соціальних відхилень вивчають кримінологія, правова статистика, соціологія та інші науки.

15.2. Концепція поведінки асоціюється з французьким соціологом Е. Дюркгеймом, який прагнув пояснити причини порядку та безладу в суспільстві.

15.3. *Соціальна патологія* – норми та дезорганізуючі вчинки, найбільш стійкі, небезпечні для суспільства та особистості.

15.4. *Девіація* – (соціальне відхилення), це вчинки, діяльність людей, соціальних груп, які не відповідають встановленим у даному суспільстві нормам або визнаним шаблонам і структурам поведінки.

15.5. Соціальні відхилення вивчаються на:

а) *індивідуальному рівні* - конкретний вчинок певної людини (або акт діяльності колективу, державної акції в міжнародних відносинах).

б) *масовому рівні* – сукупність актів такого роду, про систему порушень соціальних норм.

Причини і види девіантної поведінки

Тип пояснення	Теорія	Теоретик	Основна ідея
Біологічне	Фізичні риси пов'язані зі злочинністю. Певна фізична будова, що найчастіше зустрічається у девіантів.	Ламброзо Шелдон	Фізичні особливості є причиною девіації
Психологічне	Психологічна теорія	Фрейд	Конфлікти притаманні особистості, викликають девіацію
Соціологічне	Анатомія Соціальна дезорганізація	Дюркгейм Шоу і Маккей	Девіація, зокрема самовбивства, відбувається через відсутність норм Девіація багатьох видів виникає, коли культурні цінності, норми та соціальні зв'язки відсутні, послаблені чи стають суперечливими. Девіація відбувається, коли існує

	Анатомія	Мертон	розрив між цілями суспільства та схвалюваними засобами їх досягнення.
	Культурологічні теорії	Селлін, Міллер, Сутерленд, Клаурд та Оулін	Конфлікти між нормами субкультури та пануючою культурою з причиною девіації.
	Теорія наклеювання ярликів	Беккер	Девіація – своєрідний ярлик, який деякі групи, маючи владу, « навішують » поведінці більш слабких груп.
	Радикальна кримінологія	Турк, Квінні, Тейлор, Уолтон та Янг	Девіація є результатом протидії нормам капіталістичного суспільства

15.6. Головні типи соціальних відхилень:

а) за суб'єктом поведінки – поведінка індивідуума, що відхиляється від норми (громадян, посадових осіб, трудових колективів, неформальних соціальних груп);

б) за об'єктом – по – перше, віднесена до різних сфер суспільного життя;

по – друге розглянути під кутом зору різноманіття соціальної спрямованості;

по – третє, можуть бути виявлені конкретні цінності та інтереси, які виступають як безпосередні об'єкти правопорушень;

в) по об'єктивній стороні – виявлені, як такі, що здійснюються шляхом діяльності або бездіяльності, включають шкідливі наслідки;

г) по суб'єктивній стороні – девіантна поведінка характеризується різною мотивацією, різними цілями, різним ступенем передбачення та бажання можливих наслідків;

15.8. Соціальний контроль – заходи впливу суспільства у боротьбі з негативною поведінкою:

а) контроль, який здійснюється ззовні шляхом покарань та санкцій;

б) внутрішній контроль, що забезпечується інтеріоризацією соціальних норм і цінностей;

в) побічний контроль – викликаний ідентифікацією з референтною «законослухняною групою»;

г) «контроль» - який заснований на широкій доступності різноманітних засобів досягнення цілей та задоволення потреб, альтернативних протиправним або аморальним;

15.9. Стратегія соціального контролю:

а) заміщення, витискання найбільш небезпечних форм соціальної патології суспільно корисними або нейтральними;

б) спрямованість соціальної активності у суспільно схваленому або нейтральному руслі;

в) легалізація (як відмова від карного чи адміністративного переслідування) «злочинств без жертв» (гомосексуалізм, проституція, алкоголізм і т. п.);

г) створення організацій (служб) соціальної допомоги: суїцидологічних, наркологічних, геронтологічних;

д) реадаптація та реосоціалізація осіб, які опинилися поза громадськими структурами;

е) лібералізм та демократизація режиму утримання ув'язнених та колоніях при відмові від примусової праці;

16. Соціологія виховання

Соціологія виховання – напрям соціологічної науки, який досліджує, аналізує та прогнозує соціальні проблеми суспільства пов'язані з процесом виховання як необхідного засобу соціалізації людини.

16.1. **Виховання** – це процес формування і розвитку особистості під впливом всієї сукупності об'єктивних і суб'єктивних факторів з якими індивід знаходиться чи знаходився в контакті;

16.2. **Первинний рівень виховання** – це взаємодія людини з умовами її існування, її соціальне і культурне середовище;

16.3. **Вторинний рівень виховання** – це свідома діяльність суспільства з метою отримання певних результатів виховного характеру;

16.4. *Вирішальну роль у процесі виховання відіграють:*

- а) умови життя людини;
- б) соціальне оточення;
- в) трудова діяльність.

16.5. *Комплексна система виховання:*

- а) досягнення світової науки;

б) прогресивні педагогічні думки;

г) цінності людської культури;

16.6. **Основний об'єкт виховання** – молодь як специфічна, соціально – демографічна група населення, яка знаходиться в ситуації первинної соціалізації особистості;

16.7. **Найважливіша вимога щодо виховної роботи з молоддю** є дотримання тісних зв'язків між сім'єю, школою, трудовими колективами, громадськими організаціями;

16.8. **Основними складовими процесу виховання молоді є:**

а) виховання шани до праці;

б) фізичний розвиток дітей;

в) морально – естетичне і статеве виховання;

г) врахування психологічних і вікових особливостей дітей;

д) високий авторитет батьків;

е) організація дозвілля молоді;

є) залучення до навчання і суспільно – корисної праці;

16.9. **Процес соціалізації особи включає три основні фактори:**

а) соціальне середовище, яке виступає умовою життя людей і продуктом їх спільної життєдіяльності;

б) виховання як процес цілеспрямованого, свідомого і систематичного впливу суспільства на індивіди;

в) процес індивідуального духовного збагачення і самовиховання особи;

16.10. **Саморозвиток розумових здібностей особи** – подолання консерватизму і однобічності мислення людини.

16.11. *Розвиток інтелекту особистості* на основі спеціального тренування з метою постановки проблемних запитань і завдань, для активізації розумової діяльності людини, розвитку у неї прагнення до оновлення свої суджень.

Заключення

Запропонований перелік напрямів навчальної роботи передбачає системне логічне осмислення студентами самого змісту курсу.

Саме складність сприйняття положень (понять, категорій) зумовила і закріпила той метод, який запропонував автор. При цьому хочу підкреслити важливість утвердження у своїй свідомості послідовність засвоєння навчального матеріалу (від загального до конкретного), при цьому акцентацію слід робити не на механічне заучування, а на творче опрацювання тем і розділів, поступово формуючи власний понятійно – категоріальний апарат мислення. Такий творчий підхід сприяє саморозвитку розумових здібностей, подоланню консерватизму і однобічності мислення молоді людини.

Реалізуючи поставлену мету написання рекомендацій визначило необхідність самостійного опрацювання програмового навчального матеріалу згідно окремо поданого переліку. Плануючі такі навчальні підходи, висловлюю щире сподівання з приводу полегшеною соціалізацією студентів на перспективу.

В контексті вищезазначеного доцільно зацитувати повчальні постулати, які озвучив ще в грудні 1941 року відомим декретом А. Шептицький:

« Маючи приступити, як Бог дасть, до будови нашого національного моноліту, треба нам приступати до такої важливої справи озброєними достатніми знаннями і всіма потрібними прикметами ».

Роблячи акцент на ці знакові, пророчі і визначальні позиції, які радше постають як знання теперішнім і прийдешнім поколінням, слід ще раз засвоїти, що тільки

озброєні реальними знаннями люди можуть утверджувати консолідоване суспільство і розбудовувати державу для себе і на віки.

Студенти опрацьовуючи навчальний курс « Соціологія » самим фактом доручення до вивчення законів розвитку суспільства значно підсилять свій загальний інтелектуальний рівень, а рівень інтелекту визначає рівень свободи для адекватності дій.

Рекомендована література

1. Конституція України. К. 1996 р.
2. Головаха Є. І. Суспільство, що трансформується. Досвід соціологічного моніторингу в Україні. К. 1997 р.
3. Гончаренко С. В., Гончаренко Н. І. Соціологія. Полтава 1994 р.
4. Гофман А. Б. Сім лекцій з історії соціології. М. 1997 р.
5. Вебер М. Избранное. Образ общества. М. 1994 р.
6. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму./ Пер. З нім. О. Погорілого. К. 1994 р.
7. Дюркгейм Е. Оразделении общественного труда. М. 1990 р.
8. Дюркгейм Е. Соціологія. Її предмет, метод, призначення. М., 1995
9. Захарченко М. В. Погорілий О. І. Історія соціології (від античності до початку ХХ ст.) К., 1997 р.
10. История социологии в Западной Европе и США. М. 1993 г.
11. Кондратик Л. Й., Історія соціології України в іменах. Луцьк 1996 р.
12. Королько В. Основи паблік рілейшенз. Посібник. К., 1997 р.
13. Лукашенко К. Т., Основы социологии труда. К., 1994 р.
14. Мертон Р. Соціальна теорія и соціальна структура. К. 1996
15. Ковалева И. Д. Нетрадиційні методи преподавания социологии. Х. 1997
16. Пірек М. І. Основи конфліктології. К., 1997 р.
17. Піча В. М. Соціологія сім'ї. Львів, 1994 р.
18. Піча В. М., Черниш Н. Й. Кондратик Л. Й. З історії української соціологічної думки. Львів 1995 р.
19. Погорілий О. І. Соціологічна думка ХХ ст.. К., 1996 р.
20. Полторак В. А. Социология: основы социологии труда и управления. К., 1992 г.

21. Черниш Н. Й. Соціологія. Курс лекцій. Львів, 1998 р.
22. Шаповал М. Ю. Загальна соціологія К., 1996 р.
23. Піча В. М. Соціологія (загальний курс) К., 2000 р.
24. Піча В. М. Практикум з соціології. Львів, 2009 р.

